

Beszámoló a makroelemzők fórumáról – panelbeszélgetés¹

62. Közgazdász-vándorgyűlés. Nyíregyháza, 2024. szeptember 5–6.

Immár 62. alkalommal, Nyíregyházán rendezték meg a közgazdász-vándorgyűlést, az egyik legrangosabb hazai közgazdász-konferenciát. A Magyar Közgazdasági Társaság Gazdaságpolitikai és Gazdaságelméleti Szakosztálya neves hazai makrogazdasági elemzők részvételével – Gazdasági szerkezet és termelékenység címmel – tartotta meg a panelbeszélgetését.

A szakértők megvitatták a magyar gazdaság szerkezeti sajátosságainak hatásait a termelékenységre és a hozzáadott érték előállítására. Megállapították, hogy a magyar gazdaság felzárkózása az elmúlt 30 évben jelentős volt, de a régiós versenytársaihoz képest a relatív pozíciója romlott. A magyar gazdaságban már nincs elegendő munkaerőpiaci tartalék a növekedés további dinamizálásához, ezért is szükséges a termelékenység kérdéseivel foglalkozni. A fő probléma az, hogy az állam által is támogatott és költséges infrastrukturális beruházásokat igénylő feldolgozóipari szektor alacsony hozzáadott értéket állít elő Magyarországon, viszont a piaci szolgáltatások egyes ágazatai a termelékenységben és a hozzáadott érték előállításában az Európai Unió élvonalában vannak. A szakértők megvitatták az iparpolitika egyes aktuális kérdéseit, felhívták a figyelmet arra, hogy szükség van az állami ösztönzők és az állami támogatáspolitikai átgondolására a hazai kis- és középvállalatok világkereskedelemben való mélyebb integrációjának előmozdítása érdekében. Ez a tájékoztató kísérletet tesz a panelbeszélgetés legfontosabb gondolatainak összefoglalására.

A panelbeszélgetést *Madár István* (a Portfolio.hu vezető makrogazdasági elemzője, az MKT elnökségi tagja) moderálta, négy makrogazdasági elemző vett részt benne: *Balaton András* (az MNB Közgazdasági Előrejelzés és Elemzés Igazgatóságának igazgatója, az MKT Gazdaságpolitikai és Gazdaságelméleti Szakosztályának elnökségi tagja), *Palócz Éva* (a Kopint-Tárki Zrt. vezérigazgatója, MKT alelnöke), *Kónya István* (a Budapesti Corvinus Egyetem professzora, a Corvinus Doktori Iskola Közgazdasági Intézetének dékánja, a KRTK KTI tudományos tanácsadója, az MKT

¹ A makroelemzők fóruma teljes panelbeszélgetés elérhető itt: <https://www.youtube.com/watch?v=OAI9iX5E1Qc>.

Gazdaságpolitikai és Gazdaságelméleti Szakosztályának elnökségi tagja) és *ifj. Becsey Zsolt* (az UniCredit Bank Hungary Zrt. vezető makrogazdasági elemzője).

Mindegyik előadó nyolc percben ismertethette prezentációjának tartalmát, ezt követően szakértői vitára került sor.

Bevezető előadások

Kónya István bevezetőjében egy gondolatébresztő kérdéssel indított: mitől nő egy gazdaság, és mitől lesz termelékenyebb? A hosszú távú növekedés motorja minden országban a beruházás, amely tágan értelmezhető fogalom (gépek, innováció, tudás, egészség, intézmények). A beruházás a jelenben ráfordításokkal jár annak érdekében, hogy a jövőben ennek hasznait élvezhessük. A beruházást a gazdasági szereplők tervezhető pozitív jövőképe hajtja, hiszen a jelenbeli erőfeszítések (pénz, idő) megtérülését várják tőle. A közepes fejlettség kapcsán *Kónya István* rámutatott arra, hogy Magyarország nem közepesen fejlett, hanem fejlett országnak tekinthető például Kínához, Brazíliához képest. A növekedés fogalma általában negyedéves/éves távlatban jelenik meg. A gazdasági fejlődés azonban ennél tágabb fogalom, mert – hosszú távon értelmezve – tartós és stabil, évről évre történő növekedést jelent. A gazdasági fejlődés egyik fontos jellemzője a strukturális átalakulás, ahol a gazdasági erőforrások áttérődnének egyik szektorból a másikba. A beruházások kapcsán prezentációjában öt ország (Ausztria, Csehország, Magyarország, Korea, Lengyelország) tágan értelmezett beruházásait (GDP-arányos reálberuházás, egészségügy, oktatás, K + F-kiadások, szabályozási és törvényességi indikátorok) 2019-es adatok alapján vizsgálta. Kiemelte, hogy Magyarország a reálberuházások terén jól teljesített, a GDP-arányos egészségügyi és oktatási kiadásaink viszont már jóval alacsonyabbak, mint Ausztriában vagy Dél-Koreában. Magyarország GDP-arányos K + F-kiadásai a második legkisebbek az országcsoportban, Lengyelországgal állnak közel egy szinten. Az intézményi környezet hazai indikátorai (a szabályozás minősége, jogállamiság) elmaradnak a többi országétól. Magyarország csak a reáltőke-beruházásokban teljesít jól, de a tágan értelmezett beruházásokat tekintve már lemaradásban van. A magyar fejlettségi szint kapcsán kiemelte, hogy az egy főre jutó, vásárlóerő-paritáson mért GDP alapján a V4 országcsoportban Csehországé a legmagasabb érték, ezt követi Magyarország és Lengyelország (OECD-átlag 75 százalékán). Csehország fejlettségi szintje meghaladja Japánét és Dél-Koreáét is, de alatta marad Ausztria és az Egyesült Államok fejlettségi szintjének. India, Brazília és Kína viszont jóval alulmúlja a magyar fejlettségi indexet. A gyors vagy stabil növekedés kérdésköre kapcsán a brazil és dél-koreai átlagos éves GDP-növekedési rátákat hasonlította össze az egyes évtizedekben 1960 és 2020 között. Dél-Korea és Brazília gyorsan növekedett az 1960-as és 1970-es évtizedben, viszont a brazil növekedés 1980 és 2000 között jelentősen lelassult a dél-koreaihoz képest. Kiemelte, hogy egy ország felzárkózásának megítéléséhez nem 5–10 év növekedését, hanem egy 40–50 éves horizontot szükséges vizsgálni. Az újraiparosítás kérdéskörét vizsgálva négy ország (Ausztria, Csehország, Magyarország és Lengyelország) kapcsán bemutatta a négy alapvető szektor (építőipar, ipar,

mezőgazdaság, szolgáltatások) hozzájárulását a bruttó hozzáadott értékhez 2000-ben és 2019-ben. Megállapította, hogy minden fejlett országban a szolgáltatások a domináns szektor, amely a bruttó hozzáadott érték kétharmadát állítja elő, így a fejlett országok növekedése alapvetően szolgáltatásvezérelt. A két időpont közötti strukturális átalakulás kapcsán megjegyezte, minden vizsgált országban az ipar súlya csökkent, a szolgáltatásoké nőtt, a mezőgazdaság marginális és az építőipar moderált súlya mellett. Kónya István következtetésében hangsúlyozta, hogy az iparosítás csupán 0,1-0,2 százalékkal növelheti az ország tartós növekedését, a hosszú távú gazdasági fejlődés alapvetően a szolgáltatási szektorra épül, de megjegyezte, hogy a szolgáltatások bővülése az ipart is húzza, mivel a szolgáltatási szektor egy része szorosan rákapcsolódik az ipari termelésre.

Balaton András prezentációjában rámutatott, hogy az elmúlt évtizedben extenzív típusú gazdasági növekedés jellemezte Magyarországot, aminek az alapja főleg a munkatényező felhasználása volt. 2010 óta 850 ezer fővel bővült a foglalkoztatás, ami a demográfiai helyzet miatt már nem ismételhető meg. Így foglalkozni kell a termelékenységgel, mivel Magyarországon a termelékenységben vannak kihasználatlan tartalékok. Ez nem azt jelenti, hogy a magyar munkaerő ne lenne hatékony, hanem inkább arra utal, hogy elsődlegesen a rendszerváltást követően kialakult gazdasági szerkezet magyarázza az alacsonyabb termelékenységi szintet. A magyar munkatermelékenységi mutató – az egy munkaóraóra jutó (vásárlóerő-paritáson mért) bruttó kibocsátás – az EU-átlag 79 százalékát éri el a 2022-es adatok alapján. Ha az egy munkaóraóra jutó – vásárlóerő-paritáson mért – hozzáadott értéket vizsgáljuk, akkor a magyar gazdaság rosszabbul teljesít, az EU-átlag 70 százalékát éri el. A mintegy 10 százalékos különbség oka az értékteremtésben van.

A magyar gazdaság volumenben sokat termel és exportál, de az OECD módszertana alapján számolt export hazai hozzáadottérték-tartalma (*Trade in Value Added, TiVA*) csak 54,1 százalékot ér el, így csak Szlovákiát előzzük meg (52,3 százalék) a kelet-közép-európai régióban, viszont ez az érték alatta marad a hasonló cseh (62,3 százalék), lengyel (71,1 százalék) és különösen a román (77,8 százalék) adatnak. A magyar gazdaságban nem a gazdaság volumenmutatóival van probléma, hanem az értékteremtő képességével. Ha a hozzáadott értéket a kibocsátás arányában a teljes nemzetgazdaságban vizsgáljuk, megállapítható, hogy a hozzáadott érték a magyar gazdaságban 39,5 százalék, ami alulmúlja az európai uniós és a román átlagot is. A probléma kettős: alacsony szinten és csökkenő trendben mozog a magyar gazdaság által előállított hozzáadottérték-mutató. A tendencia a régiós országokban is lefelé tart a koronavírus-járvány, az energiaársokk és az orosz–ukrán háború (utó-) hatásai miatt. Mindez azt jelenti, hogy egyre több termelés egyre kevesebb hozzáadott értéket teremt a magyar gazdaságban.

Mely ágazatokból jön az értékteremtés csökkenése? Ha az egyes gazdasági ágazatok hozzáadott értékének arányát 2015–2018 átlaga és 2022 között vizsgáljuk, megállapítható, hogy a tőkeintenzív feldolgozóiparban bekövetkezett 2,1 százalékos csökkenés teszi ki az összes nemzetgazdasági hozzáadottérték-csökkenés 61 százalékát. Ha a feldolgozóipari közvetlen hazai hozzáadottérték-kibocsátás arányának alakulását vizsgáljuk a kelet-közép-európai régióban, látható, hogy a magyar adat 2017–2018-tól

kezdvé csökkenő trendben van, és Magyarország 2022-re a visegrádi négyek sávjából is kiesett. 2015–2018 átlagától 2022-re 4,6 százalékos csökkenés következett be a feldolgozóipari közvetlen hazai hozzáadottérték-arányban; ez két összetevőnek köszönhető: az árhatásnak (–2,2 százalék) és a volumenhatásnak (–2,4 százalék). Az árhatás a feldolgozóipar árképzési erejének gyengülését jelzi (cserearányromlás), ami hozzájárul az értékteremtő képesség csökkenéséhez. Az MNB azt is vizsgálta, hogy a különböző méretű feldolgozóipari vállalatok kibocsátásának mekkora a hozzáadottérték-tartalma. A 10 legnagyobb vállalatnál volt a legalacsonyabb a feldolgozóipar teljes kibocsátásban vett hozzáadottérték-aránya (12,1 százalék), a 100 legnagyobb vállalatnál ennél körülbelül 3 százalékkal magasabb ez az arány, a teljes feldolgozóipari ágazat átlagát tekintve pedig 20,3 százalék. Vagyis megállapítható, hogy minél nagyobb egy feldolgozóipari vállalat Magyarországon, annál alacsonyabb az általa előállított hozzáadott érték. Ha a feldolgozóipar saját hozzáadott értékének 4,6 százalékos csökkenését felbontjuk alágazatokra, azt látjuk, hogy a járműgyártás (–1,2 százalék), az egyéb gépgyártás (–0,7 százalék), a vegyipar (–0,6 százalék) és az élelmiszeripar (–0,5 százalék), a villamos berendezések gyártása (–0,4 százalék)² a legnagyobb hozzájárulók a hozzáadott érték csökkenésében. A multiplikátorhatás kapcsán Balatoni András megjegyezte, hogy a feldolgozóipar beágyazottsága alacsony Magyarországon. Az ÁKM-adatok alapján számolt teljes (közvetlen + közvetett) feldolgozóipari hozzáadott érték – a beszállítói láncokat is figyelembe véve – nem éri el a 40 százalékot, ami a második legalacsonyabb érték az Európai Unióban. A jövőbe mutató pozitívumok kapcsán megjegyezte, hogy vannak kitörési pontok, olyan ágazatok, ahol a kibocsátás hozzáadottérték-tartalma és a munkatermelékenység is egyaránt magas, ezek nevesítve a következők: az infokommunikáció, a kreatív ipar (audiovizuális és kiadói tevékenységek, művészet, sport, szórakozás, szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek), a gyógyszergyártás. Pozitívumként említette, hogy a piaci szolgáltatások kibocsátás arányában vett hozzáadott értéke 2017 óta az európai uniós átlagot is meghaladja. A hozzáadott értékhez leginkább hozzájáruló ágazatok a piaci szolgáltatásokban a pénzügy, a kereskedelem és az adminisztratív tevékenységek. A kreatív ágazatok közvetlen hozzáadottérték-aránya Magyarországon az ötödik legmagasabb az EU-ban (53,8 százalék), közel azonos, mint a román és a lengyel adat, relatív értelemben itt jól teljesít a magyar gazdaság. Az infokommunikációs szektorban a közvetlen hozzáadottérték-tartalom az európai uniós rangsorban az ötödik helyen szerepel (57,2 százalék). Összegzésképpen az előadó kiemelte, hogy annak van döntő jelentősége, hogy egy adott ágazatban a termelési lánc megfelelő részét foglaljuk-e el (vagyis a termelési lánc elejét, ahol az innováció létrejön). A mosolygórbe szerint a termelési lánc elején képződik a magas hozzáadott érték, ezért ha sikerül egy innovatív növekedési pályára állni bármely termelési láncban, az jelentősen emelheti a termelékenységet, és javíthatja a magyar gazdaság szerkezetét is.

Becsey Zsolt előadásában a 2015-ös adatokat vette alapul a gazdasági szerkezet vizsgálatához, mert a koronavírus-járvány miatt a 2020-as adatok nem tekinthetők stabilnak. A kelet-közép-európai régióban a feldolgozóipar hozzáadott értékének

² Lényegében az akkumulátorgyártást jelenti.

tartalma más országokban is alacsony, ennek javítása mindegyik országnak komoly kihívás. Az export hozzáadott értéke az OECD adatai alapján 2020-ban Magyarországon volt a legalacsonyabb (16 százalék) és Romániában a legmagasabb (23 százalék). A hozzáadott érték tartalmának emelése nehéz feladat, mert nehéz csatlakozni a feldolgozóipari értékláncokhoz. A feldolgozóipari cégek számára előnyös Magyarország földrajzi elhelyezkedése, a még mindig olcsó munkaerő és az állam támogatási politikája, mindazonáltal ezek a tényezők nem csak Magyarországra jellemzők. Becsey Zsolt előadásában kitért a témában végzett kutatásaira, vagyis arra, hogy hogyan jelenik meg a GDP termelési oldalán a GDP felhasználási oldalának változása, ismertette a termelés és felhasználás közötti multiplikátorhatás főbb jellemzőit Magyarországra, Csehországra és Romániára. Hat ágazaton keresztül bemutatta, hogyan hat a belföldi végső felhasználás egységnyi változása a GDP termelési oldalára. Rámutatott, hogy míg a magyar termelési multiplikátor értéke 1,4 körül van, addig a cseh és román multiplikátorok meghaladják az 1,6-es értéket. A magasabb érték azt jelenti, hogy jobban integrált a cseh és a román gazdaság, vagyis a vállalatok többen kereskednek belföldön, így relatíve kevesebb az importtartalom. A magyar termelési multiplikátorhoz legnagyobb mértékben az egyéb szolgáltatás (0,42), a közigazgatás, oktatás és egészségügy (0,37), az építőipar (0,17) és a kereskedelem (0,17) járul hozzá. Az ágazati részarányok azt jelentik, hogy egyes ágazatok milyen mértékben járulnak hozzá a gazdasági növekedéshez a belföldi felhasználás növekedése esetén. A feldolgozóipar részaránya a multiplikátorban Magyarországon a legalacsonyabb (0,09), vagyis itt a legalacsonyabb a feldolgozóipar részvétele a belföldi hozzáadott érték előállításban. Az építőiparral kapcsolatban az előadó megjegyezte, hogy szerepe azért fontos, mert a keresletoldali élénkítéseknek általában az építőipar a legnagyobb kedvezményezettje. Egységnyi keresletoldali élénkítés építőipari hozzáadott értékre kifejtett multiplikátorhatása attól is függ, hogy milyen az építőipar felhasználási szerkezete. A cseh építőipar multiplikátormutatója a legmagasabb (0,25) a vizsgált három ország közül, amiben szerepet játszik az alacsonyabb energiaimport és a magasabb tudásintenzív szolgáltatástartalom is. A közigazgatás, egészségügy, oktatás (állami szektor) kapcsán Becsey Zsolt kifejtette, hogy a közigazgatás hozzájárulása a termelési multiplikátorhoz a magyar és cseh gazdaságban magasabb (0,34–0,37), vagyis a kormányzati fogyasztás és a termelési oldal itt zárt rendszert alkot. A szolgáltatások a legnagyobb hozzájárulók a termelési multiplikátorhoz, nagyságuk mindhárom vizsgált ország esetében hasonló (0,42–0,50), ami a gazdasági szerkezet fejlődését is mutatja (mezőgazdaság-orientált, iparorientált, szolgáltatásorientált gazdaságok tipikus fejlődési görbéje). Hasonló módszerrel vizsgálták azt a kérdést, hogy az ágazati áremeléseknek mekkora hatása van az inflációra a beszállítói láncokon keresztül. A szolgáltatási ágazat „inflációs” multiplikátora a legmagasabb a vizsgált három országban (0,29–0,51). A román érték jelentősen alacsonyabb (0,29), mint a magyar (0,41) vagy a cseh adat (0,51). A szolgáltatások magas „inflációs” multiplikátorhatása azt jelenti, hogy a szolgáltatások erősen munkabérintenzív ágazatok, a magas multiplikátorérték miatt itt a legnehezebb letörni az inflációt. Szintén jelentős az „inflációs” multiplikátora a mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazatnak (0,19) a magyar gazdaságban, ami jelzi, hogy milyen

jelentős szerepe van a teljes beszállítói láncban az élelmiszeriparnak. A kereskedelmi ágazatoknak (0,24) is nagy szerepük van a multiplikátorban az ármeghatározó erejük miatt. Összefoglalóan Becsey Zsolt megállapította, hogy a fenti gazdaság szerkezeti jellemzőket a kereslet élénkítése esetén a gazdaságpolitikának célszerű figyelembe venni, mert az országonként eltérő eredménnyel járhat.

Palócz Éva hozzászólásában kiemelte, hogy a gazdasági szerkezet és termelékenység témakörét három metszetben érdemes vizsgálni, nevezetesen az ágazati szerkezet, a vállalatok méret szerinti eloszlása és a vállalati tulajdon eloszlása (állami *versus* magántulajdon, külföldi *versus* belföldi) szerint. Kiemelte, hogy mindhárom tényező jelentős termelékenységi következményekkel jár a nemzetgazdaság számára. A szolgáltatások részaránya valamennyi EU-országban emelkedik, és eléri a GDP 65–70 százalékát, az újraparosítási törekvések nem tudják visszaszorítani a szolgáltatások magas arányát. Magyarországon a szolgáltatási arány visszaszorításának szándéka jelenik meg a szolgáltatások megadóztatásában, hiszen a különadók jelentős részben a szolgáltatási ágazatokat érintik (kivéve a gyógyszeripari különadót). Gazdaságpolitikai törekvés a szolgáltatások (kiskereskedelmi, pénzügyi, légi közlekedés) adóterheinek és az ipar részarányának növelése, ami hatékonyságvesztést okoz. Palócz Éva rámutatott, hogy az új, dinamikusan növekvő szolgáltatási ágazatokban (e-kereskedelem) a magyar tulajdoni hányad elenyésző. A vállalati méret kapcsán megjegyezte, hogy a gazdasági növekedés együtt jár a vállalatok méretének vagy számának növekedésével. A magyar gazdaságnak versenyhátrányt jelent, hogy kevés a nagyvállalat (munkavállalók száma több mint 250 fő), és ezek közül is kevés olyan cég van magyar tulajdonban, amely valódi árképzési erővel rendelkezik. A magyar vállalati szerkezet elaprózódott, sok kicsi és középvállalat van, amelyek általában árelfogadók. A lengyel élelmiszeripari vállalatokkal párhuzamot vonva az előadó kiemelte, hogy a belföldi tulajdonú lengyel élelmiszeripari vállalatok átlagos mérete több mint négyszerese a magyarénak. Ezenkívül a lengyel mezőgazdaságot szövetkezeti formájú integrált rendszerek jellemzik (például a tejiparban), amelyeknek jellemzően nagyobb az árképzési ereje. Komoly versenyhátrány a középvállalatok gyengesége és sérülékenysége, hiányzik az a stabil középvállalati réteg, amely a gazdaság gerincét adná.

A vita

Konvergenciapálya, európai uniós támogatások – elakadhat-e a magyar gazdaság felzárkózása?

Madár István az előadásokra reflektálva kiemelte, hogy a magyar gazdaság felzárkózási pályája már 28 éve tart. 1996-ban 60 százalékról indult a fejlettségi mutatóban, a legutolsó hivatalos statisztika szerint 76 százalékon áll jelenleg a magyar gazdaság, ami jelentős felzárkózásnak tekinthető. A magyar gazdaság három recessziós perióduson ment keresztül, az átlagos növekedési ütem 2 százalék volt, míg az Európai Unió átlagos növekedési üteme 1 százalékot ért el. Kérdésként merül fel, hogy mit

gondolnak az elemzők a felzárkózással összefüggésben a magyar gazdaság konvergenciapályájának lehetséges elakadásáról és a közepes jövedelem csapdájáról.

Kónya István válaszában elmondta, hogy a gazdasági felzárkózás üteme szerinte az elmúlt 30 évben alapvetően kielégítő volt Magyarországon. A veszély abban áll, hogy megrekedhet az ország a jelenlegi 70–80 százalékos fejlettségi rátán, aminek Japán az egyik klasszikus példája. Japán rendkívül gyors felzárkózással érte el az Egyesült Államok szintjének 70–80 százalékát, viszont az elmúlt 30 évben nem történt számottevő konvergencia.

Palócz Éva hozzászólásában rámutatott, hogy nem lehet elégedettnek lenni a magyar gazdaság elmúlt 30 éves teljesítményével, mert Magyarország lemaradt a régiós versenyben. Először a balti országok hagytak le, míg a szlovák gazdaság helyzete a vásárlóerő-paritáson alapuló statisztika módszertanának függvényében változott. Románia elmúlt időszak felzárkózási teljesítménye még akkor is jelentős, ha figyelembe vesszük a vásárlóerő-paritás számításának statisztikai és módszertani, valamint a román gazdaság növekedésének fenntarthatósági kérdéseit. 15 év alatt nőtt a román gazdaság az EU-átlag 40 százalékról 76 százalékra. A lengyel felzárkózás további példaként szolgálhat a magyar gazdaság számára. A sikeres lengyel felzárkózásban az is szerepet játszik, hogy a lengyel gazdaság intézményi mutatói lényegesen jobbak, mint a magyaré. A magyar felzárkózást nagyon erősen támogatta az európai uniós források intenzív beáramlása: a magyar európai uniós támogatások lehívási rátája kiemelkedően magas volt a régiós országokhoz képest. A következő években az európai uniós forrásbeáramlás csökkenése várható, ami a magyarországi relatív fejlettségi pozíció további romlásával járhat.

Balatoni András a centrum–periféria elmélet kapcsán utalt arra a növekedési dilemmára, hogy képes lesz-e Magyarország centrummá válni, vagy Nyugat-Európa perifériája marad, ez utóbbi fékezheti a további konvergenciát. A rendszerváltást követően az egyensúly vagy növekedés dilemmája volt a gazdaságpolitikai döntések középpontjában. A múltbeli növekedési időszakok általában együtt jártak az ország külső sérülékenységének növekedésével, ami egy külső sokk esetén (ilyen volt a 2007–2008-as világgazdasági válság) megakasztotta a felzárkózást. Továbbá a gazdasági konvergenciát érintő növekedési számvetési kérdés, hogy azok az erőforrások, amelyek révén az elmúlt évtizedben érdemi felzárkózást lehetett végrehajtani, elapadni látszanak. A magyar gazdaság az elmúlt évtizedben jól teljesített, de a relatív pozíciója a régióon belül nem kielégítő. A lengyel gazdaság jó példa a felzárkózásra, amelynek egyik döntő tényezője az volt, hogy Lengyelország az európai uniós támogatásokat a termelési láncban való pozíció javítására, vagyis a hiányzó termelési kapacitások kiépítésére használta fel. Balatoni András vitatta, hogy az európai uniós forrásoknak kiugróan nagy növekedési hatásuk lett volna a magyar gazdaságban, mivel szerinte ezek a források csak privát külső forrásokat válthattak ki. Kiemelte, hogy az európai uniós támogatások beáramlásának jelentős szerepe volt a nettó külső adósság leépítésében. Hangsúlyozta, hogy az európai uniós források rendelkezésre állása fontos a növekedéshez, de a megfelelő gazdaságstratégia kidolgozására is szükség van. Csúpan a pénzügyi források megléte nem elég, utalva a vállalati szektor magas likviditására és ezzel egyidejűleg a beruházások legutóbbi jelentős negyedéves csökkenésére.

A beruházási volument a keresleti bizonytalanság, a külső és belső környezet minősége is befolyásolja, a pénzügyi források rendelkezésre állása önmagában még nem elég a beruházási dinamika élénkítéséhez. A mennyiségi szemléletről át kell állni a minőségi, innovációvezérelt növekedési szemléletre, különben megnő a kockázata annak, hogy megakad a magyar gazdaság további felzárkózása.

Becsey Zsolt szerint a magyar gazdaság konvergenciája csak olyan rendkívüli esetben akadhatna el, ha Magyarország elveszítené a közös piachoz való hozzáférést, ennek azonban nincs valós esélye. Az Európai Unió növekedése a beszállítói kapcsolatokon keresztül biztosítja a magyar gazdaság EU-átlagot meghaladó növekedési ütemű felzárkózását, viszont cserébe jobban ki van téve az Európai Unió gazdasági ciklusainak, ami lényegesen szűkíti a gazdaságpolitika autonómiáját. A felzárkózási pálya nem tekinthető lineárisnak, jellemzően alacsony fejlettségi szintről indulva jelentős a növekedés, a magasabb fejlettségi szint elérését követően a fejlődés ütemére a csökkenő határhozadék elve érvényesül. A gazdasági növekedéshez szükséges munkaerő minősége kapcsán megjegyezte, hogy a vállalati felmérések alapján nem áll rendelkezésre a megfelelő számú és képzettségű munkaerő, a vállalatok szerint a kereslet után ez a második szűk keresztmetszet. A magyar gazdasági modell jellemzője, hogy a feldolgozóipar súlya nagy, és a vállalatok állami támogatása körülbelül kétszer akkora volt átlagosan az elmúlt 20 évben, mint az európai uniós vagy a régiós átlag.³ Ennek ellenkezője az észt modell, ahol az állam külön forrásokat allokált a kockázatvállalói vállalkozói attitűd képzésére, és ennek is köszönhetően Észtország a versenyképességi rangsorok élén áll. Az ír gazdaság külföldi működőtőke-aránya a magyaréhoz hasonlóan magas, de az ír külföldi működőtőke szerkezete eltérő a magyarétól: jellemzően a szolgáltatásintenzív iparágakba áramlott, és a munkaerő képzettsége is ennek megfelelően magasabb. Az ír példa az angol nyelv megléte miatt közvetlenül nem összevethető a magyar helyzettel, mivel az angol nyelvi közeg komoly versenyképességi előnyt jelent. Dél-Korea 1950-es és 1960-as években vitt iparpolitikai sikerének egyik titka a motorizációra (autóipar, elektronika) történő szakosodás volt, de azóta a világgazdasági folyamatok még komplexebbé váltak: jelentős kihívás annak egyértelmű meghatározása, hogy mely ágazatokba érdemes belépni. Okos tervező államra, kockázatitőke-befektetői szemléletre van szükség az iparpolitikában.

Centrum–periféria, magyar export komplexitási hozzáadott értéke – hogyan mérjük a hozzáadott értéket?

Madár István kérdésében utalt arra, hogy van olyan narratíva, amely szerint a magyar gazdaság exportszerkezetében magas a csúcstechnológiai export aránya és a gazdasági szerkezet komplexitási mutatója is.⁴ Ez azt vetíti előre, hogy a magyar gazdaság

³ A hazai akkumulátoripar költség–haszon elemzéséről és állami támogatásáról összefoglalást ad Győrffy [2023].

⁴ Az ipar DDP-arányos súlyáról, egyes ágazatok hozzáadottérték-arányáról és a gazdasági komplexitási index (ECI) szerepéről összefoglalást ad Madár [2024].

fejlődése sokkal kevésbé lesz kitéve a világgazdasági sokkoknak, vagyis a magyar gazdaság szerkezetével nincs jelentős probléma.

Kónya István hangsúlyozta, hogy az export nem a hozzáadott értéket méri, hanem egy bruttó mutató. Ha az általunk realizált hozzáadott érték kicsi és nem komplex, akkor lehet bármilyen komplex az exportvolumen. A felzárkózási pálya kapcsán megjegyezte, hogy a balti országok alacsonyabb színtről zárkóztak fel, de a magyar gazdaság felzárkózásában az a legfontosabb probléma, hogy nem tudott közeledni a cseh vagy a szlovén gazdaság fejlettségi mutatóihoz. A centrum–periféria kapcsán Kónya István kifejtette, hogy nem eleve elrendelt, hogy egy adott ország centrumhoz vagy perifériához tartozik-e. Magyarország földrajzilag centrumhelyzetben van, geopolitikai adottságai előnyösek – ellentétben Finnországgal, a balti országokkal, Írországgal vagy Dél-Amerikával, de ezek az országok mégis nagyobb gazdasági konvergenciát tudtak felmutatni. Megfelelő gazdaságpolitikával, szabályozási és intézményi környezettel lehet csak a gazdasági lemaradáson változtatni.

Balatoni András jelezte, hogy az export- és az importvolumen komplexitását együtt szükséges vizsgálni; hozzátette, hogy a magyar export komplexitási hozzáadott értéke viszonylag mérsékelt. Utalt a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának egyik tanulmányára,⁵ ebben egy olyan komplexitási mérőszámot alkottak meg a kutatók, amely a nettó exporton keresztül vizsgálta a komplexitási hozzáadott értéket, ami viszont jelentősen árnyalja a bruttó export alapján levonható következtetéseket. A centrum–periféria kapcsán kifejtette, hogy nem földrajzi értelemben értendők a centrumok, hanem abban az értelemben, hogy létezik a gazdasági tevékenységeknek egy olyan központja, ahonnan megszervezik és optimalizálják a termelési láncokat.

Palócz Éva szerint a fő probléma nem az, hogy a balti országok utolérték Magyarországot, hanem az, hogy Magyarország el is maradt tőlük a felzárkózásban. A többi régiós országokra is igaz, hogy rosszabb induló helyzetből tudtak magasabb fejlettségi szintre eljutni. A magyar gazdaság relatív fejlettségi pozíciója gyengül, ami folyamatosan munkaerő- és kereskedelemelszívó hatással, valamint kivándorlással is jár.

Hozzáadottérték-teremtés – miben különbözünk a régiós versenytársaktól?

Madár István az elhangzottakra reagálva megállapította, hogy vannak olyan jelek, amelyek szerint szerkezeti okokból korlátos lehet a magyar gazdaság további felzárkózása. A régiós gazdaságokra jellemző, hogy látszólag ugyanolyan típusú értéklánckokban (autóipar) vannak, a fejlett nyugat-európai országok működőtöke-importján alapuló technológiát alkalmaznak, és az egyedi magyar munkaerő termelékenysége sem különbözik jelentősen a régiós versenytársakétól. Kérdésként merül fel, hogy mi az oka az alacsony magyar hozzáadottérték-teremtésnek.

Becsey Zsolt hozzászólásában a hozzáadott érték teremtése kapcsán kifejtette, hogy ki vagyunk szolgáltatva a gazdasági központok döntéseinek a tevékenységek régiós

⁵ Az EconNet csoport témában jegyzett publikációinak elérhetősége: <https://ktk.pte.hu/en/tudomany/kutatasok/econnet-team>.

elosztásában, ezeknek a döntéseknek a hátterét nehéz feltárni. A tevékenységek elosztásához adaptálódnak a feldolgozóipari gyárak vezetőinek feladatkörei is, ezek a feladatok általában operatív és nem stratégiai jellegűek. A vezetői tevékenységek elosztása már akkor eldőlt, amikor idetelepült a vállalat; jellemzően a feldolgozóipari gyáregységek vezetői képességeikhez mérten alul vannak foglalkoztatva. Célszerű lenne a feldolgozóipari gyáregységek vezetőit ösztönözni abban, hogy saját cégeket, startupokat hozzanak létre, viszont ebben akadályt jelent az, hogy a feldolgozóipari középvezetőknek csak az értéklánc egy meghatározott részére van rálátása, ami túlságosan specializált tudást ad. A régiós országokat összehasonlítva Becsey Zsolt megállapította, hogy a visegrádi országok közül Lengyelországnak van a legnagyobb belső piaca, a magyar gazdaság szerkezete leginkább a szlovák gazdaságra hasonlít.

Balatoni András hozzátette, hogy voltak olyan periódusok, amikor a magyar gazdasági fejlődést alapvetően az import jellemezte (tőke, technológia, piachoz való hozzáférés). Ez akkor volt eredményes, amikor a magyar gazdaságban voltak jelentős munkaerőpiaci tartalékok, és ezzel párhuzamosan a munkanélküliségi ráta is jelentősen csökkenni tudott. A mostani gazdasági helyzetben „kvantumugrás” szükséges, már nem elég a külföldi működőtőke importja, hanem meg kell találnunk a magyar gazdaság erősségeit, amelyek kitörési pontok lehetnek (egyetemi tudásközpontok, startupok), és amelyek világgazdasági szinten is tudnak értékesíteni. Ez egy más gazdaságfilozófiát igényel, mint a tőkeimporton alapuló mennyiségi szemlélet. A jelenlegi jelentős nagyságrendű állami támogatások az amúgy is alacsony feldolgozóipari hozzáadottérték-tartalom előállítását támogatják, amely nem növeli a termelékenységet, és nem okoz magasabb felzárkózási dinamikát.

Palócz Éva az állami támogatáspolitikára kapcsán megjegyezte, az állami támogatás magas szintje jellemzi a magyar gazdaságot az európai uniós átlaghoz képest. Az államháztartási kiadások funkcionális osztályozása szerint a gazdasági funkció (állami támogatásokra és a gazdasági rendszer működtetésére fordított állami kiadások) Magyarországon eléri a GDP 10,5 százalékát (3000-3500 milliárd forint), ami körülbelül duplája az európai uniós átlagnak. Az állam ilyen mértékű gazdasági szerepvállalása szükségtelen, a magánszektor kárára valósul meg.

Kónya István hozzászólásában kiemelte, hogy a gazdaságpolitika alapvető feladata a megfelelő ösztönzőrendszerek kialakítása. Magyarországon az elmúlt 20 évben az ösztönzőrendszerek rosszul lettek kialakítva, emiatt az európai uniós támogatások sem lettek hatékonyan felhasználva. A versenyalapú, értékteremtő viselkedési elv helyét átvette a járadék vadász- (*rent-seeking*) mentalitás. Az európai uniós támogatások felhasználása rossz irányba vitte a gazdaságot: bizonyos állami monopóliumokból magánmonopóliumok és egyes külföldi monopóliumokból hazai kézben lévő monopolizált piacok jöttek létre. A nemzetközi versenyben lévő magyarországi vállalatok döntően az állami forrásokkal támogatott multinacionális körből kerülnek ki, míg a hazai tőke és tudás főleg a belső piacra termelő szektorokban van. Dél-koreai példával összehasonlítva Kónya István megállapította, hogy az egyes szektorokba (hajó- és chipgyártás) allokált állami támogatások megtérülését nehéz megítélni, de általában jellemző, hogy az államilag támogatott szektorokat a támogatást követően egy erős nemzetközi versenynek tették ki, ami jellemzően a feltétele volt az állami támogatások felhasználásának.

Nemzeti zászlóshajók – miért nem terjeszkednek eléggé a hazai kis- és középvállalkozások?

Madár István megállapította, hogy konszenzus van abban, hogy a magyar munkaerő termelékenysége nem alacsonyabb, mint a környező régiós országoké, és a hazai menedzsment képességei sem rosszabbak a régiós versenytársakénál, viszont az állami ösztönzési rendszer hatékonysága Magyarországon nem kielégítő. Vannak nemzetközi szinten is sikeres magyar vállalatok (OTP), de összességében kevés a régiós és nemzetközi szinten is prosperáló hazai kis- és középvállalatok száma. Kérdésként merült fel, hogy milyen tényezők (mikroszerkezet, menedzsmenttudás, állami ösztönzők) játszanak szerepet a nemzetközi terjeszkedésben, és miért maradunk el a nemzetközi piacra termelő hazai kis- és középvállalatok számában a régiós versenytársaktól.

Balatoni András hozzászólásában elmondta, hogy a hazai piac hatása a piacra lépésben meghatározó. A lengyel gazdaságnak nagy, 40 milliós belső piaca lehetőséget biztosít a lengyel vállalatok számára a mérethatékonyságból fakadó növekedésre, ezáltal kedvezőbb helyzetben vannak a nemzetközi terjeszkedéshez is. A nyelvi közeg is fontos versenyképességi tényező, az ír példa azt mutatja, hogy az angol nyelvi közeg miatt könnyebb volt a szolgáltató szektornak a globális termelési láncokhoz való kapcsolódása. A másik meghatározó tényező a kockázatvállalási hajlandóság, a magyar háztartási és vállalati szektort általában konzervatív, kockázatkerülő attitűd jellemzi. Az exportpiacra lépés nagyon kockázatos művelet, és az exporttevékenység megkezdését meg is kell tudni finanszírozni. Az MNB által azonosított, jellemzően magyar tulajdonú 1134 innovatív kis- és középvállalat a magas kockázatvállalási hajlandóságban tér el jelentősen egy átlagos magyar kis- és középvállalattól, amelyek a vállalati sokaság 0,3 százalékát teszik ki, de ők adják a teljes export 13 százalékát.⁶ Ezek az innovatív cégek jelentik a kitörési pontot a magyar gazdaságban.

Becsey Zsolt hozzászólásában az oktatás szerepét emelte ki a szükséges kockázatvállalási hajlandóság és a puha készségek (*soft skill*) kifejlesztésében. Ez a probléma nemcsak magyar sajátosság, hanem Nyugat-Európában is jelen van. Kiemelte, hogy a magyar vállalkozói kockázatvállalási attitűd megváltoztatásában fontos szerepe van a közelgő generációváltásnak is.

Lehetséges megoldások

Madár István az elemzők véleményét kérte a lehetséges megoldási javaslatokról, amelyek a következők lehetnek: 1. a működőtőke okos bevonása magas hozzáadott értékű tevékenységekbe, 2. nyertes ágazatok kijelölése az állami gazdaságpolitika által, 3. gazdasági központok (hubok) létrehozása a magasabb belföldi hozzáadott

⁶ A magyar innovációvezérelt vállalatok koncepciójáról összefoglalást ad MNB [2023].

értékű termelés létrehozása érdekében egy-egy ágazatban, 4. okos kis- és középvesztési politika, 5. új iparpolitika, 6. az emberi tőke fejlesztése.

Balatoni András hozzászólásában elmondta, hogy mindegyik felsorolt tényezőt fontosnak tartja, és emlékeztetett rá, hogy az MNB korábban már kidolgozta a magyar gazdaság versenyképességének javítására vonatkozó rendszerszintű javaslatát.⁷

Palócz Éva vitatta a további külföldi működőtőke bevonásának szükségességét, emlékeztetett rá, hogy egyre alacsonyabb hozzáadott értéket képviselő távol-keleti működőtőke érkezik. Nincs szabad munkaerő-tartalék a magyar gazdaságban, így a külföldi gyáregységek termelésbe állítása egyre inkább munkaerőimportot tesz szükségessé.⁸ A nyertes ágazatok állami gazdaságpolitika által történő kijelölése is erősen véleményes, hiszen a hetvenes évek iparpolitikai koncepcióira (ecócnprogram, textilipari rekonstrukció) emlékeztet.

Kónya István szerint a magyar állam klasszikus feladatainak (oktatás, egészségügy) hatékonyabb ellátása és minőségi javítása lenne a megoldás. Az államnak alapvetően nem feladata az iparpolitikában a nyertes ágazatok kijelölése, és a hazai kis- és középvállalati szektorban még mindig jelentős az állami befolyás, ami káros, hiszen a szelekciót, a gazdasági rendszerek működtetését a piaci mechanizmusok (árrendszer) révén a piaci szereplők valósítják meg.

Becsey Zsolt hozzászólásában az okos működőtőke-beruházások kapcsán elmondta, hogy a működőtőke a legdrágább finanszírozási forma az állami támogatások magas szintje és a profitrepatriálás miatt. A működőtőkéhez kötődő állami támogatás szerinte csak bizonyos esetekben lehet előnyös, például akkor, ha egy termelési értékláncban kizárólagosan egy Magyarországon végzett tevékenység szükséges. A nyertes ágazatok állami kijelölése kapcsán elmondta, ez egy bonyolult feladat, mert sok dimenziót kell figyelembe venni (innováció, export, foglalkoztatás), és a szempontok súlyozásának vagy a prioritások sorrendiségének változása megváltoztathatja a kijelölt ágazatok addig felállított sorrendjét. Ezenkívül a módszer hátránya, hogy az állami támogatások csak lassan térülnek meg, ezért a gazdasági ciklus aktuális helyzetét nem tudja megragadni. A gazdasági központok (hubok) létrehozása járható út lehet egy klasztermenedzsment-szervezet létrehozásával, vagyis akkor, amikor az egyetem, a vállalat és az állam ökoszisztémát alkotva hoz létre egy innovációs projektet. A legújabb kormányzati iparstartégiában szerepel ilyen kezdeményezés. Végezetül Becsey Zsolt felhívta a figyelmet a gazdaságpolitika kiszámíthatóságának fontosságára is.

Madár István zárszavában megállapította, hogy a szakpolitikák egysége, az előnyös piaci és intézményi környezet, valamint a megfelelő állami ösztönzőrendszer szükséges a hazai értékteremtés magasabb szintjének eléréséhez.

⁷ A 330 pontból álló versenyképességi program (MNB [2019]) és a 144 pontból álló fenntartható egyensúly és felzárkózás programja (MNB [2022]).

⁸ A külföldi munkaerőimportról összefoglalást ad: MNB [2024].

Hivatkozások

GYÖRFFY DÓRA [2023]: Iparpolitika és akkumulátorgyártás Magyarországon és Svédországban. *Közgazdasági Szemle*, 70. évf. 4. sz. 245–273. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2023.3.245>.

MADÁR ISTVÁN [2024]: A magyar gazdaságpolitika 4 tévhite. *Portfolio.hu* április 22. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20240422/a-magyar-gazdasagpolitika-4-tevhite-680533>.

MNB [2019]: Versenyképességi program 330 pontban. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/versenykepessegi-program-330-pontban>.

MNB [2022]: Fenntartható egyensúly és felzárkózás 144 pontja. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/144-pont-hun-2023-0502-vegleges-digitalis.pdf>.

MNB [2023]: Növekedési jelentés. Június, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/novekedesi-jelentes-2023.pdf>.

MNB [2024]: Inflációs jelentés. Június, Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/letoltes/hun-ir-digitalis-26.pdf>.

Laczkó Tihamér

Laczkó Tihamér hitelelemző, OTP Bank Nyrt., az MKT Gazdaságpolitikai Szakosztályának titkára (e-mail: laczkotihamer.mkt@gmail.com).